

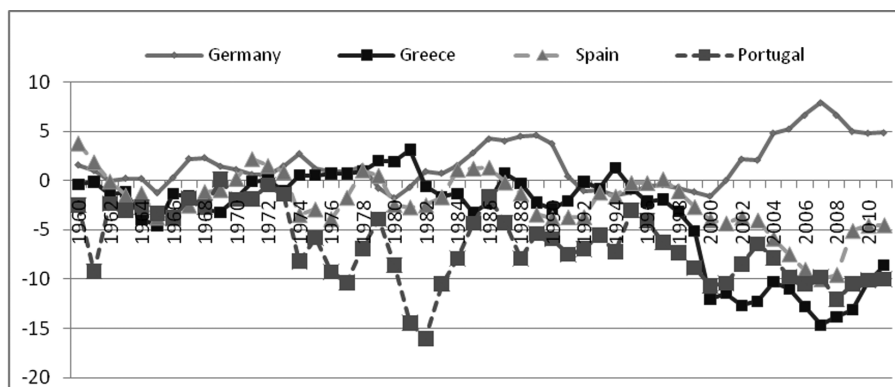
Οικονομική κρίση στην Ελλάδα και ΕΕ: η κρίση του εξωστρεφούς μοντέλου ανάπτυξης του ελληνικού καπιταλισμού

1. Εισαγωγή

Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας διευρυνόταν συνεχώς τα τελευταία χρόνια και το 2008 έφθασε στο 14,7% του ΑΕΠ. Η υποχώρηση στο 11% του ΑΕΠ το 2009 και στο 10,4% του ΑΕΠ το 2010 οφείλεται κυρίως στην υποχώρηση της εγχώριας καταναλωτικής και επενδυτικής ζήτησης (Τράπεζα της Ελλάδος 2011: 109). «Το συνολικό ακαθάριστο εξωτερικό χρέος (του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα) – το οποίο τροφοδοτείται από τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών» συνεχίζει, εντούτοις, να αυξάνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ: από 151,6% του ΑΕΠ στο τέλος του 2008 ανήλθε στο τέλος του 2009 στο 173,5% του ΑΕΠ και στο τέλος του 2010 στο 178,3% του ΑΕΠ (Τράπεζα της Ελλάδος 2010: 160 και Τράπεζα της Ελλάδος 2011: 119).

Το διευρυμένο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και το αυξανόμενο εξωτερικό χρέος δεν συνιστούν μια ελληνική «ιδιαιτερότητα» εντός της ΕΕ-ΟΝΕ. Όπως βλέπουμε στο διάγραμμα 1, μετά το 2000 εκτινάσσεται το πλεόνασμα στο γερμανικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990¹ είναι επίσης εμφανής μια, λίγο ως πολύ, κοινή πορεία επιδείνωσης των ελλειμμάτων στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών των νοτιοευρωπαϊκών χωρών (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία).² Οι εξελίξεις αυτές, με τις ανάλογες συνέπειες επί του συνολικού ακαθάριστου εξωτερικού χρέους (βλ. και Τάκης Φωτόπουλος, *Πριν*, 30-

* Επίκουρος Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Πατρών. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στην εργασιακή θεωρία της αξίας, στη θεωρία των τρόπων παραγωγής και των κοινωνικών τάξεων, στη θεωρία των οικονομικών κρίσεων και της οικονομικής ανάπτυξης. Έχει δημοσιεύσει βιβλία και άρθρα σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά. Το πιο πρόσφατο βιβλίο του (μαζί με τους Γιάννη Μηλιό και Δημήτρη Δημούλη) είναι Η Θεωρία του Μαρξ για τον Καπιταλισμό: Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης (Νήσος, Αθήνα, 2005).

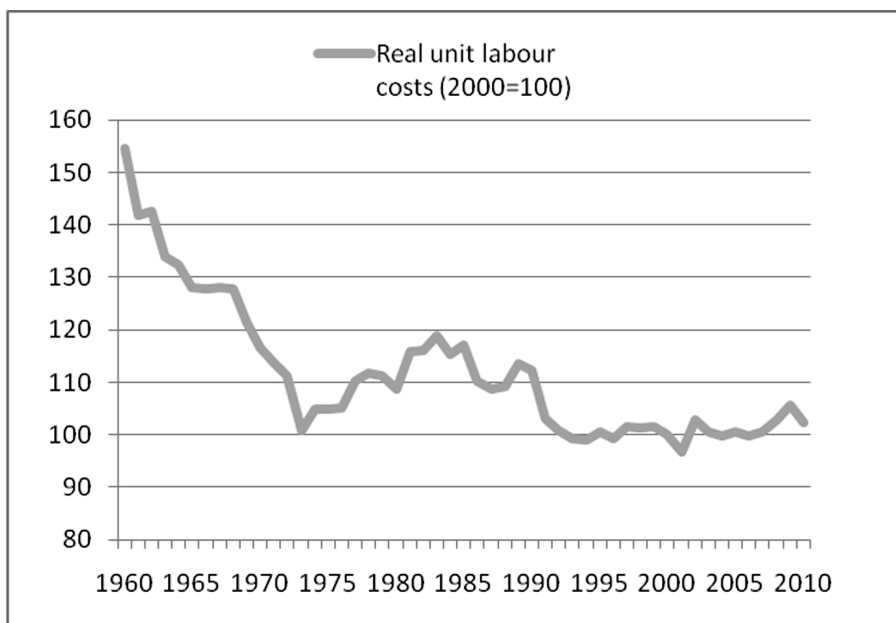
Διάγραμμα 1: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% ΑΕΠ)

Πηγή: AMECO (http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm)

05-2010), είναι ακριβώς το αποτέλεσμα της «ανισόμετρης ανάπτυξης» (Λένιν 1980) του καπιταλισμού εντός της ΕΕ-ONE.

Ταυτόχρονα, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών «μπορεί να οδηγήσει σε υπέρμετρη αύξηση του ασφαλιστικού κινδύνου για τον δανεισμό της χώρας», ενώ «πιο μακροπρόθεσμα... η οικονομία ωθείται να εγκλωβιστεί σε έναν ολέθριο συνδυασμό χαμηλών παραγωγικών δυνατοτήτων, υψηλών επιτοκίων δανεισμού και σημαντικής μεταφοράς πόρων και εισοδημάτων στην αλλοδαπή για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους» (Τράπεζα της Ελλάδος 2010: 31). Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών «ισοδυναμεί με την υστέρηση της συνολικής εγχώριας παραγωγής έναντι της συνολικής ζήτησης και δαπάνης», εκφράζοντας τη χαμηλή «διαρθρωτική» ανταγωνιστικότητα, επομένως την ασθενή ανταγωνιστική θέση της ελληνικής οικονομίας (Τράπεζα της Ελλάδος 2010: 31, 33). Η ασθενής, συνεπώς, ανταγωνιστική θέση της ελληνικής οικονομίας διαπλέκεται με το συνολικό πρόβλημα (ιδιωτικού και δημόσιου) χρέους, αλλά και τις δυσκολίες εξυπηρέτησής του.

Η νεοφιλελεύθερη προβληματική αποδίδει το πρόβλημα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας στην εργασία, και ειδικότερα κυρίως στη δυσκαμψία στην αγορά εργασίας. Η τελευταία συνδέεται με τη «σωρευτική αύξηση των μέσων ονομαστικών αποδοχών», που οδήγησε σε «μεγάλες απώλειες ανταγωνιστικότητας τιμών» (Τράπεζα της Ελλάδος 2010: 32-33, 143). Έτσι, η καπιταλιστική λύση για τις λιγότερο οικονομικά ανταγωνιστικές χώρες της ΕΕ-ONE, όπως η Ελλάδα, εμφανίζεται να είναι η «εσωτερική υποτίμηση» (Ιωακείμογλου 2011: 7, 12, 25-26), δηλαδή η συντριβή των εργασιακών δικαιωμάτων και η εισοδηματική συμπίεση των μισθωτών (όχι μόνο του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας). Εντούτοις, το νεοφιλελεύθερο επιχείρημα ότι οι απώλειες ανταγωνιστικότητας του ελληνικού κα-

Διάγραμμα 2: Εξέλιξη πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας

Πηγή: AMECO (http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/ameco/index_en.htm)

πιταλισμού οφείλονται στις αυξημένες απαιτήσεις των μισθωτών, αντικρούεται από την πραγματικότητα.

Το διάγραμμα 2 αποτυπώνει τη φθίνουσα πορεία του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας στην ελληνική οικονομία στη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων – παρά τις επιμέρους περιόδους μικρής αντιστροφής της πτώσης του, με σημαντικότερη εξ αυτών την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο και την πρώτη τετραετία διακυβέρνησης από το ΠΑΣΟΚ. Επιπλέον, ενώ «η Ελλάδα ανήκει στην ομάδα των χωρών με χαμηλό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος [...] οι πιο ανταγωνιστικές χώρες (αυτές που έχουν τις καλύτερες επιδόσεις στο διεθνές εμπόριο) είναι οι χώρες υψηλού κόστους εργασίας και αντιστρόφως» (Ιωακείμογλου 2011: 50-53, βλ. και INE 2009).

Η «διαρθρωτική» ανταγωνιστικότητα δεν αφορά την ανταγωνιστικότητα «τιμής» ή «κόστους». Καθορίζεται από «δομικούς παράγοντες», όπως οι τεχνολογικές ευκαιρίες, η τεχνική υποδομή, οι παραγωγικές δυνατότητες, που συνιστούν την παραγωγική βάση και τις συναρτώμενες με αυτήν «εξωτερικότητες» μιας εθνικής οικονομίας (Ilzkovitz et al. internet: 2, Nurbel 2007: 65). Κατά συνέπεια, οι αιτίες της χαμηλής «διαρθρωτικής» ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας θα πρέπει να αναζητηθούν αλλού και όχι στο κόστος εργασίας.

2. Σχετικές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης και εμπορικό έλλειμμα

Οι σχετικές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης μιας εθνικής οικονομίας, δηλαδή οι εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης των προϊόντων που εξάγει έναντι των εισοδηματικών ελαστικότητων ζήτησης των προϊόντων που εισάγει, αποτυπώνουν τη «διαρθρωτική» ανταγωνιστικότητά της. Οι εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης συνδέονται συστηματικά με τους ρυθμούς μεγέθυνσης μιας οικονομίας: «οι χώρες που παρουσιάζουν υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης εμφανίζονται να έχουν υψηλές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης για τις εξαγωγές του, ενώ έχουν χαμηλές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης για τις εισαγωγές τους» (Krugman 1989: 1031). Η αυξανόμενη εισοδηματική ελαστικότητα για εισαγωγές μειώνει τα θετικά αποτελέσματα της εξαγωγικής μεγέθυνσης στη μεγέθυνση του εισοδήματος (Thirlwall 1979).

Στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, η αδυναμία της εγχώριας προσφοράς να ανταποκριθεί στην εγχώρια και εξωτερική ζήτηση αποτυπώνεται στις διαφορετικές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης μεταξύ των εγχώρια παραχθέντων και εξαχθέντων εμπορευμάτων και των εισαγόμενων εμπορευμάτων. Τα εισαγόμενα εμπορεύματα χαρακτηρίζονται κυρίως από υψηλότερη εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης έναντι των εγχώρια παραχθέντων και εξαχθέντων (Αθανασόγλου 2010: 175, Gibson 2010: 344). Πρόκειται για μια χρόνια αδυναμία. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (2009: 147), το 2008 «η άνοδος των εξαγωγικών εισπράξεων... οφείλεται κυρίως στις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και μη ταξινομημένων προϊόντων», δηλαδή προϊόντων χαμηλής κατά βάση εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης. «Παράλληλα, η αύξηση της δαπάνης για εισαγωγές οφείλεται κυρίως στις εισαγωγές μηχανημάτων και μέσων μεταφοράς εκτός πλοίων», δηλαδή προϊόντων κατά βάση υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης. Ανάλογη επισήμανση γίνεται από την Τράπεζα της Ελλάδος (2003: 37) για το 2002, όπου σημειώνεται ότι «είναι ακόμα λίγοι οι κλάδοι που παράγουν δυναμικά εξαγωγίμα προϊόντα, δηλαδή προϊόντα που χαρακτηρίζονται από υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης».

Πρέπει να επισημανθεί ότι η «διαρθρωτική» αυτή αδυναμία της ελληνικής οικονομίας, καίτοι επιδεινώνεται με την είσοδο της χώρας στην ΕΕ και την ΟΝΕ, δεν συνδέεται ειδικά με την είσοδο στην ΕΕ-ΟΝΕ. Όπως σημειώνει ο Φωτόπουλος (2010: 59), «ο όγκος των ελληνικών εξαγωγών στη διάρκεια όλης της μεταπολεμικής περιόδου συνίσταται σε πρωτογενή προϊόντα και υφάσματα / ενδύματα ... [ενώ] τα μηχανήματα και τα μεταφορικά μέσα, τα οποία πάντα αποτελούσαν τη μερίδα του λέοντος των εξαγωγών των ΑΚΧ [Αναπτυγμένων Καπιταλιστικών Χωρών] συνιστούσαν ασήμαντο τμήμα των ελληνικών εξαγωγών». Το 2008 το μερίδιο των βιομηχανικών εξαγωγών στις συνολικές εξαγωγές της χώρας ήταν το χαμηλότερο στη ζώνη του ευρώ: 54% έναντι 77% (The World Bank, 2010: table 4.4.). Επιπρόσθετα, «η

εισαγωγική (σε σταθερές τιμές) διείδυση στην ελληνική μεταποίηση την περίοδο 2000-2008 παρουσίασε άνοδο, με αποτέλεσμα το 2008 να υπερβαίνει το 80% της εγχώριας φαινομενικής κατανάλωσης μεταποιημένων προϊόντων» (Αθανασόγλου 2010: 137).

Ταυτόχρονα, η υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα για τα εισαγόμενα (βιομηχανικά γενικώς) προϊόντα συνδυάζεται με χαμηλή ελαστικότητα τιμών γι' αυτά τα προϊόντα. Ως αποτέλεσμα, οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης συνοδεύονται από αυξανόμενες πληρωμές για εισαγωγές (βλ. Τράπεζα της Ελλάδος 2000: 232) και διευρυνόμενα ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το εμπορικό έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώνεται περαιτέρω εκ του γεγονότος ότι η οικονομική ανάπτυξη προέρχεται κυρίως από τους κλάδους των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Για την περίοδο 1995-2003, το 42% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας αποδίδεται στα εμπορεύσιμα και το 58% στα μη εμπορεύσιμα. Έτσι, η αύξηση των εισοδημάτων στον τομέα των μη εμπορεύσιμων αυξάνει τη ζήτηση εμπορεύσιμων από το εξωτερικό (Οικονόμου 2010: 45-46, Gibson 2010: 337 κ.ε.).

3. Εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης και τεχνολογία

Ο Fagerberg (1996: 42), ακολουθώντας την ανάλυση του Kaldor, υποστηρίζει ότι οι «διαφορές στις τεχνολογικές δυνατότητες» είναι ένας κύριος παράγοντας που επιδρά στις εισοδηματικές ελαστικότητες. Δεδομένου ότι οι ελληνικές εξαγωγές αφορούν κυρίως προϊόντα χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης, ενώ οι εισαγωγές κυρίως υψηλής, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση αναμένουμε ότι στις εξαγωγές κυριαρχούν προϊόντα σχετικά χαμηλής τεχνολογίας και το αντίστροφο για τις εισαγωγές. Πράγματι, το 2008, το 50% των εισαγωγών αφορά προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας. Μόλις το 26% των εξαγωγών αφορά προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας. Το 42% των εξαγωγών αφορά προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας (OECD, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BTDNEW>).

4. Παραγωγική διαφοροποίηση, εγχώριες παραγωγικές διασυνδέσεις και οικονομική ανάπτυξη

Ο Krugman (1989) υποστηρίζει ότι η υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης που χαρακτηρίζει τις εξαγωγές των αναπτυσσόμενων χωρών αντανάκλα τη μεγαλύτερη διαφοροποίηση της παραγωγής τους, έναντι της παραγωγής των χωρών με χαμηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης των εξαγωγών τους.

Η διαφοροποίηση, ωστόσο, του μείγματος των παραγόμενων προϊόντων και της παραγωγικής δομής «καταλήγει σε καλύτερες εγχώριες διασυνδέσεις, που ενδυναμώνουν τη θετική επίδραση της οικονομικής μεγέθυνσης στη συνολική παραγωγικότητα» (Peres 2006: 68). Όσο ισχυρότερες είναι οι εγχώριες διασυνδέσεις, και περισσότερο σύνθετη η παραγωγική δομή, «τόσο περισσότερο ενάρετο είναι το προφίλ του διεθνούς εμπορίου, ή, για να το θέσουμε με άλλο τρόπο, τόσο χαμηλότερη είναι η εισοδηματική ελαστικότητα των εισαγωγών σε σχέση με την εξαγωγική μεγέθυνση» (Cimoli et al. 2006: 92). Οι κλαδικές παραγωγικές διασυνδέσεις συνδέονται με τα αποτελέσματα διάχυσης (spillover effects) «σε όρους τεχνολογικής μεταφοράς και απορρόφησης (Rios-Morales και O'Donovan 2006: 55-6, 64). Καθώς στον βιομηχανικό τομέα οι επιχειρήσεις διασυνδέονται περισσότερο στενά, ο τομέας αυτός και οι διασυνδέσεις του συναρτώνται με την τεχνολογική ανάπτυξη και το διεθνές εμπόριο» (Hirschman 1958:109-110, Peres 2006: 71). Υποστηρίζεται λοιπόν ότι η ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας «έχει ένα σωρευτικό αποτέλεσμα στην αναπτυξιακή διαδικασία... εξαιτίας του υψηλού βαθμού αλληλεξάρτησης μεταξύ βιομηχανιών» (Φωτόπουλος 1985: 178). Σύμφωνα με αυτήν την προβληματική «η βιομηχανική ανάπτυξη μπορεί να γενικεύσει... τις διασυνδέσεις, τα αποτελέσματα διάχυσης, τη συσσώρευση του κεφαλαίου και τις τεχνολογικές εξωτερικότητες που απαιτούνται για τη διατήρηση αυξανόμενων αποδόσεων» (Cimoli et al. 2006: 88).

Κατά τον Hirschman (1958:109), η υπανάπτυξη ορίζεται ως η σχετική απουσία διασυνδέσεων, δηλαδή αλληλεξάρτησης μεταξύ των βιομηχανιών. Για τον Leontief (1963: 169-70) «όσο... πιο αναπτυγμένη είναι μια οικονομία, τόσο περισσότερο πλήρης και συναρθρωμένη είναι η οικονομική της δομή», και το αντίθετο για μια υπανάπτυκτη οικονομία. Σύμφωνα με τον Αμίν (1976: 235-236), μια οικονομία χαρακτηρίζεται ως «εξωστρεφής» αν «αποτελείται από μέρη που σχετικά παρατίθενται το ένα πλάι στο άλλο, δεν είναι [δηλαδή] ενσωματωμένα». Αντιθέτως, μια «εσωστρεφής» οικονομία «αποτελεί ένα ολοκληρωμένο σύνολο που χαρακτηρίζεται από μια πολύ πυκνή ροή εσωτερικών ανταλλαγών [ώστε]... η πρόοδος που εμφανίζεται σ' ένα οποιοδήποτε σημείο, εξαπλώνεται στο σύνολο του σώματος μέσα από πολυάριθμους συγκλίνοντες μηχανισμούς». Σε ανάλογη κατεύθυνση ο Μουζέλης (1978: 92-93) υποστηρίζει ότι «το κρίσιμο θέμα... είναι... ο τρόπος διάρθρωσης που συνδέει τους δυναμικούς και υψηλά παραγωγικούς τομείς της οικονομίας... με τους τεχνολογικά καθυστερημένους». Μια αναπτυγμένη οικονομία είναι μια οικονομία που χαρακτηρίζεται από «δεσμούς οργανικής συμπληρωματικότητας» ανάμεσα στους διάφορους παραγωγικούς κλάδους.

Επομένως, υπάρχει μια αλληλεξάρτηση μεταξύ του βαθμού διαφοροποίησης του παραγωγικού μείγματος και της παραγωγικής δομής μιας εθνικής οικονομίας, της έντασης των εγχώριων κλαδικών παραγωγικών διασυνδέσεών της και των αποτελεσμάτων διάχυσης, του επιπέδου της βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξής της

και του προφίλ της στο διεθνές εμπόριο – όπως αυτό εκφράζεται από τις σχετικές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης. Η ένταση των εγχώριων παραγωγικών διασυνδέσεων χαρακτηρίζει τον βαθμό και τον τύπο οικονομικής ανάπτυξης μιας εθνικής οικονομίας: αναπτυγμένη-εσωστρεφής έναντι λιγότερο αναπτυγμένης-εξωστρεφούς.

Στην ελληνική οικονομία, οι «δυσμενείς» σχετικές εισοδηματικές ελαστικότητες ζήτησης συνοδεύονται από εξαγωγές οι οποίες δεν είναι επαρκώς διαφοροποιημένες. Αυτό αντανακλά το ισχυρό προφίλ εξειδίκευσης της ελληνικής οικονομίας. Στην Ελλάδα «(δεν παράγονται και) δεν εξάγονται επαρκώς διαφοροποιημένα σε ποικιλία προϊόντα» (Αθανασόγλου κ.ά. 2010: 179). Η ελληνική οικονομία είναι ανάμεσα στις πέντε χώρες της ΕΕ που εμφανίζουν το πλέον «ισχυρό προφίλ εξειδίκευσης – οι άλλες είναι η Μάλτα, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Λετονία» (European Commission 2009: 61). Επιπρόσθετα, οι ελληνικές εξαγωγές είναι χαμηλού τεχνολογικού επιπέδου, ενώ το μερίδιο των βιομηχανικών εξαγωγών στις συνολικές εξαγωγές της χώρας είναι το χαμηλότερο στη ζώνη του ευρώ και η διείσδυση των βιομηχανικών εισαγωγών είναι πολύ υψηλή.

Στη βάση συνεπώς της προηγηθείσας ανάλυσης προκύπτει ότι, πίσω από τη χαμηλή «διαρθρωτική» ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας –εντός της ΕΕ/ΟΝΕ–, βρίσκονται ασθενείς εγχώριες παραγωγικές διασυνδέσεις,³ άρα μια σχετικά λιγότερο αναπτυγμένη και εξωστρεφής παραγωγική δομή, ήτοι μια μη ανταγωνιστική οικονομική δομή.

5. Επίλογος

Η ένταξη των λιγότερο ανταγωνιστικών οικονομικά ευρωπαϊκών χωρών στο πλαίσιο της ΕΕ-ΟΝΕ επέτεινε την «ανισόμετρη ανάπτυξη» των ευρωπαϊκών καπιταλισμών. Η ένταξη του ελληνικού καπιταλισμού στην ΕΕ-ΟΝΕ επιδείνωσε το ιστορικό αναπτυξιακό πρόβλημά του –που συμπυκνώνεται στο εξωστρεφές μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης– αλλά δεν το δημιούργησε. Η ασθενής δομική ανταγωνιστική θέση της ελληνικής οικονομίας εντός της ΕΕ-ΟΝΕ διαπλέκεται με το συνολικό πρόβλημα (ιδιωτικού και δημόσιου) χρέους, αλλά και τις δυσκολίες εξυπηρέτησής του. Από την άποψη αυτή μπορεί να γίνει αντιληπτή η μετάλλαξη του προβλήματος δομικής ανταγωνιστικότητας σε πρόβλημα χρέους, επί του οποίου κερδοσκοπούν τα αναζητούντα κέρδη κεφάλαια. Μπορεί, επίσης, να γίνει κατανοητό και το γιατί το «Μνημόνιο» δεν αφορά ειδικά στο δημόσιο χρέος αλλά στο συνολικό πρόβλημα δομικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Η παραμονή της Ελλάδας στην ΕΕ-ΟΝΕ σημαίνει αναπαραγωγή της μη ανταγωνιστικής οικονομικής δομής της, στη βάση της σύνθλιψης των εργασιακών δικαιωμάτων και της εισοδηματικής συμπίεσης των μισθωτών του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Η μεταρρυθμιστική Αριστερά στην Ελλάδα, με αποκορύφωμα την πρωτοβουλία συγκρότησης Επιτροπής Λογιστικού Ελέγχου, επικεντρωνόμενη στο δημόσιο χρέος, αδυνατεί να αντι-

ληφθεί αυτήν την πραγματικότητα, συνακόλουθα την πραγματική διάσταση της ταξικής επίθεσης ενάντια στις μισθωτές κοινωνικές κατηγορίες. Η πάλη για έξοδο από την ΕΕ σε αντικαπιταλιστική κατεύθυνση αποτελεί τη μοναδική ταξική απάντηση στην κρίση του εξωστρεφούς μοντέλου ανάπτυξης του ελληνικού καπιταλισμού.

Αναφορές

- Αθανασόγλου, Π. Π. (2010), «Εισαγωγές: ο ρόλος της εμπορευματικής διάρθρωσης και της εγχώριας προσφοράς». Στο συλλογικό τόμο *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες ανισορροπιών και προτάσεις πολιτικής*. Επιμέλεια έκδοσης Γ. Οικονόμου, Ι. Σαμπεθά, Γ. Συμυγιάννης. Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος: 131-162.
- Αθανασόγλου, Π. Π., Ε. Γεωργίου, Κ. Μπακινέζου (2010), «Εξαγωγική επίδοση της ελληνικής οικονομίας: η επίδραση της ανταγωνιστικότητας και της εμπορευματικής σύνθεσης». Στο συλλογικό τόμο *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος*, όπ.π.: 163-204.
- Αμίν, Σ. (1976), *Η άνιση ανάπτυξη*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Cimoli, M., A. Primi and M. Pugno (2006), "A low-growth model: Informality as a structural constraint". *Economic Commission for Latin America and the Caribbean / ECLAC, CEPAL Review* 88: 85-102.
- European Commission (2009), *EU industrial structure 2009: Performance and competitiveness*, Luxembourg: European Communities.
- Gibson, H. D. (2010), «Ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας κατά τομέα την περίοδο 1995-2003». Στο συλλογικό τόμο *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος*, όπ.π.: 335-363.
- Hirschman, A. (1958), *The Strategy of Economic Development*, New Haven and London: Yale University Press.
- Ινστιτούτο Εργασίας/ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2009), *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση: Ετήσια Έκθεση 2009*.
- Ilzkovitz, F., A. Dierx, O. Galgau and K. Leib, *Trade performance and Structural competitiveness. Developments in the Euro Area: are member states equipped to meet the globalization challenges of the 21st century?*: <http://research.stlouisfed.org/conferences/integration/Galgau-paper.pdf>
- Ιωακείμογλου, Η. (2011), *Κόστος εργασίας, περιθώρια κέρδους και ανταγωνιστικότητα στην Ελλάδα 1995-2009*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Krugman, P. (1989), "Differences in income elasticities and trends in real exchange rates", *European Economic Review* 33: 1031-1054.
- Λένιν, Β. Ι. (1980), *Ο Ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Leontief, W. (1963), "The structure of development", *Scientific American*, 209: 148-166.
- Milios, J. (2002), "Il capitalismo greco, l'Unione Europea e la Sinistra", *Proteo (Centro Studi Trasformazioni Economico-Sociali)* 3: 62-66.

- Μουζέλης, Ν. (1978), *Νεοελληνική Κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης*, Αθήνα: Εξάντας.
- Μπελεγρή-Ρομπόλη, Α. Μ. Μαρκάκη και Π. Μιχαηλίδης (2010), *Διακλαδικές Σχέσεις στην Ελληνική Οικονομία: παραγωγή, απασχόληση, μισθοί και επαγόμενα*, Αθήνα: Μελέτες-ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Nurbel, A. (2007), “The Global Competitiveness of the Nation: A Conceptual Discussion”, *Journal of Business & Economics Research* 5/10: 63-72.
- Οικονόμου, Γ. Ε. (2010), «Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών: τα συμπεράσματα της ανάλυσης και προτάσεις πολιτικής». Στον συλλογικό τόμο *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος*, όπ.π.: 3-74.
- Official Journal of the European Communities, C 191, 29.07.92, vol. 35 “Treaty on European Union”.
- Rios-Morales, R. and D. (O’Donovan 2006), “Can the Latin American and Caribbean countries emulate the Irish model of FDI attraction?”. *Economic Commission for Latin America and the Caribbean*, όπ.π., σελ. 49-66.
- The World Bank (2010), *World Development Indicators*.
- Thirlwall, A. P. (1979), “The balance of payments constraint as an explanation of international growth differences”, *Banca Nazionale del lavoro Quarterly Review* 28: 45-53.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2000), *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1999*.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2003), *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2002*.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2009), *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2008*.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2010), *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2009*.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2011), *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2010*.
- Fagerberg, J. (1996), Technology and Competitiveness, *Oxford Review of Economic Policy* 12/3: 39-51.
- Φωτόπουλος, Τ. (1985), *Εξαοτημένη ανάπτυξη: η ελληνική περίπτωση*, Αθήνα: Εξάντας.
- Φωτόπουλος, Τ. «Μονομερής έξοδος από ΟΝΕ και ΕΕ», *Πριν*, 30-05-2010.
- Φωτόπουλος, Τ. (2010), *Η Ελλάδα ως προτεκτοράτο της υπερεθνικής ελίτ: η ανάγκη για άμεση έξοδο από την ΕΕ και για μια αυτοδύναμη Οικονομία*, Αθήνα: Γόρδιος.

Σημειώσεις

1. Την 1.1.1993 καθιερώνεται η ενιαία εσωτερική αγορά (Official Journal, C 191, 29.07.1992).
2. Η Ελλάδα από την 1.1.2001 υιοθετεί το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα. Αυτό σημαίνει ότι τουλάχιστον από την 1.1.2001 δεν τίθεται για την ελληνική οικονομία το όποιο ζήτημα εθνικής συναλλαγματικής πολιτικής ως μέσο αντιμετώπισης του διεθνούς ανταγωνισμού. Ωστόσο, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 η δραχμή ανατιμάται σε πραγματικούς όρους (Milios 2002). Επομένως, ήδη από τη δεκαετία του 1990 αφαιρείται από την ελληνική οικονομία σε διεθνές επίπεδο η δυνατότητα χρήσης της συναλλαγματικής πολιτικής ως μέσου αντιμετώπισης του ανταγωνισμού των ξένων εμπορευμάτων.
3. Η διακρίβωση αυτών των διασυνδέσεων μπορεί να γίνει με την κλαδική ανάλυση εισροών-εκροών. Για σχετικές εμπειρικές μελέτες που αποδεικνύουν τις ασθενείς εγχώριες διακλαδικές διασυνδέσεις στην ελληνική οικονομία, βλ. Φωτόπουλος 1985, Μπελεγρή-Ρομπόλη κ.ά. 2010.

